

XV

Azərbaycan Dövlət İqtisad Universiteti

«Beynəlxalq İqtisadi Münasibətlər» kafedrası

DÜNYA İQTİSADİYYATI

i.e.d., prof. Hacızadə Elşən Mahmud oğlu

BAKI - 2011

Dünya okeanından istifadə edilməsi problemi

Mövzunun planı

- 1. Problemin mahiyyəti və xüsusiyyətləri.*
 - 2. Dünya okeanının resurs potensialı.*
 - 3. Resurslardan istifadənin əhəmiyyəti.*
 - 4. Problemin həlli imkanları.*
-

Okean nədir?

Okean (yunanca - *okeanos*) - Yer kürəsinin su örtüyünə verilmiş ad.

Okean materikləri, adaları əhatə etməklə dünyanın təxminən $\frac{2}{3}$ -si - 70,8 % ərazisini (*361,06 milyon km²*) su örtüyüdür.

Yerin bütün dağları, dərələri bir bilyard şarı kimi hamar olsaydı,

Okean onu tam əhatə edə bilərdi və Yer üzünü 2600 metr qalınlığında su tutardı.

Okeanın duz tərkibi əsas etibarilə hər yerdə eynidir.

Okeanın orta dərinliyi təqribən 3700 metr, maksimal dərinliyi 11022 metrdir.

Dünya Okeanı daxil olmaqla hidrosferdəki suyun həcmi 1386 milyon km^3 -dir, o cümlədən okeanın həcmi 1338 milyon km^3 -dir.

Dünya Okeanının *strukturu*

Dünya Okeanı - 4 **Okean** və 32 dənizi əhatə edir:

1. Sakit **Okean** - 10 dəniz.

2. Atlantik **Okean** - 8 dəniz.

3. Hind **Okeanı** - 4 dəniz.

4. Şimal Buzlu **Okean** - 10 dəniz.

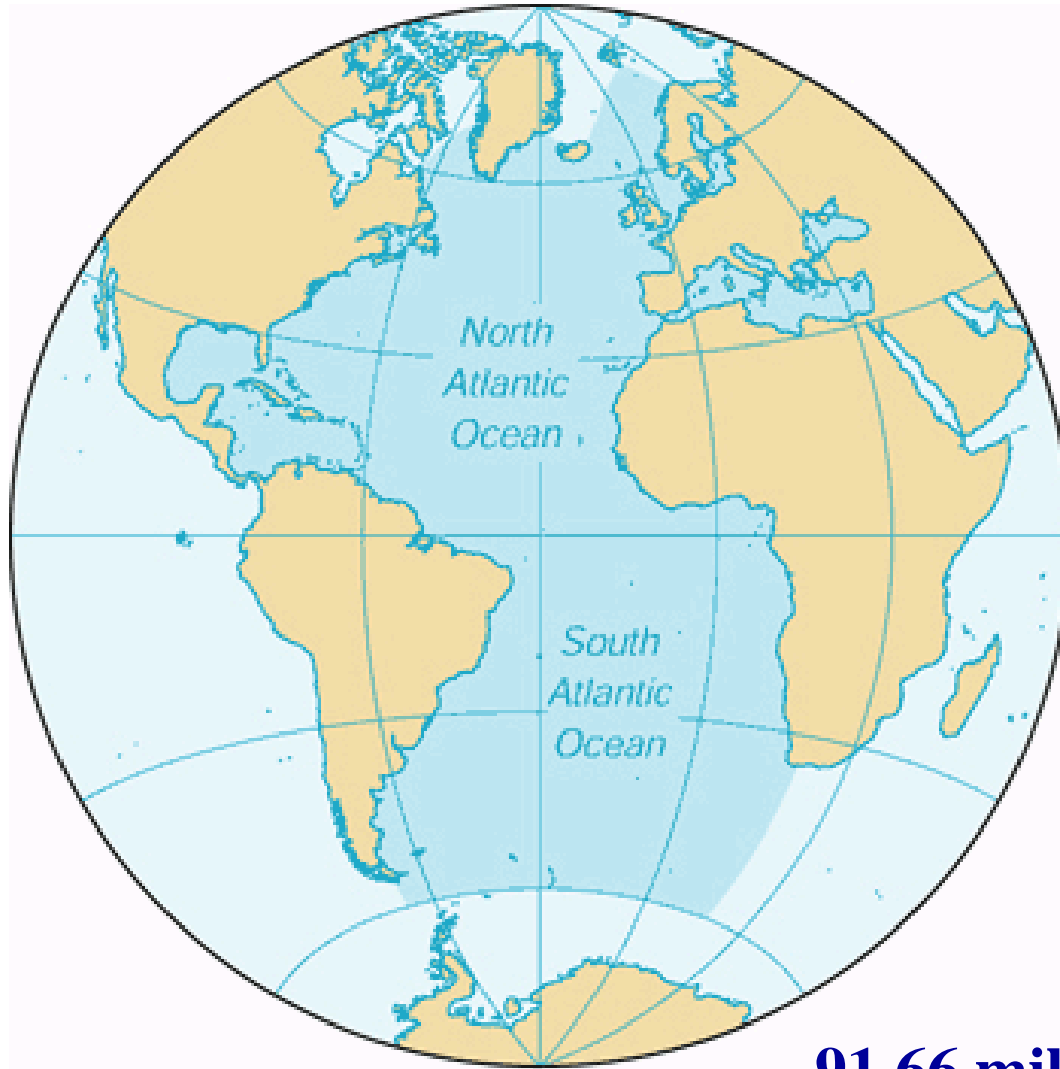

Dünya Okeanı

361,23 milyon kvadrat km.

Atlantik okean

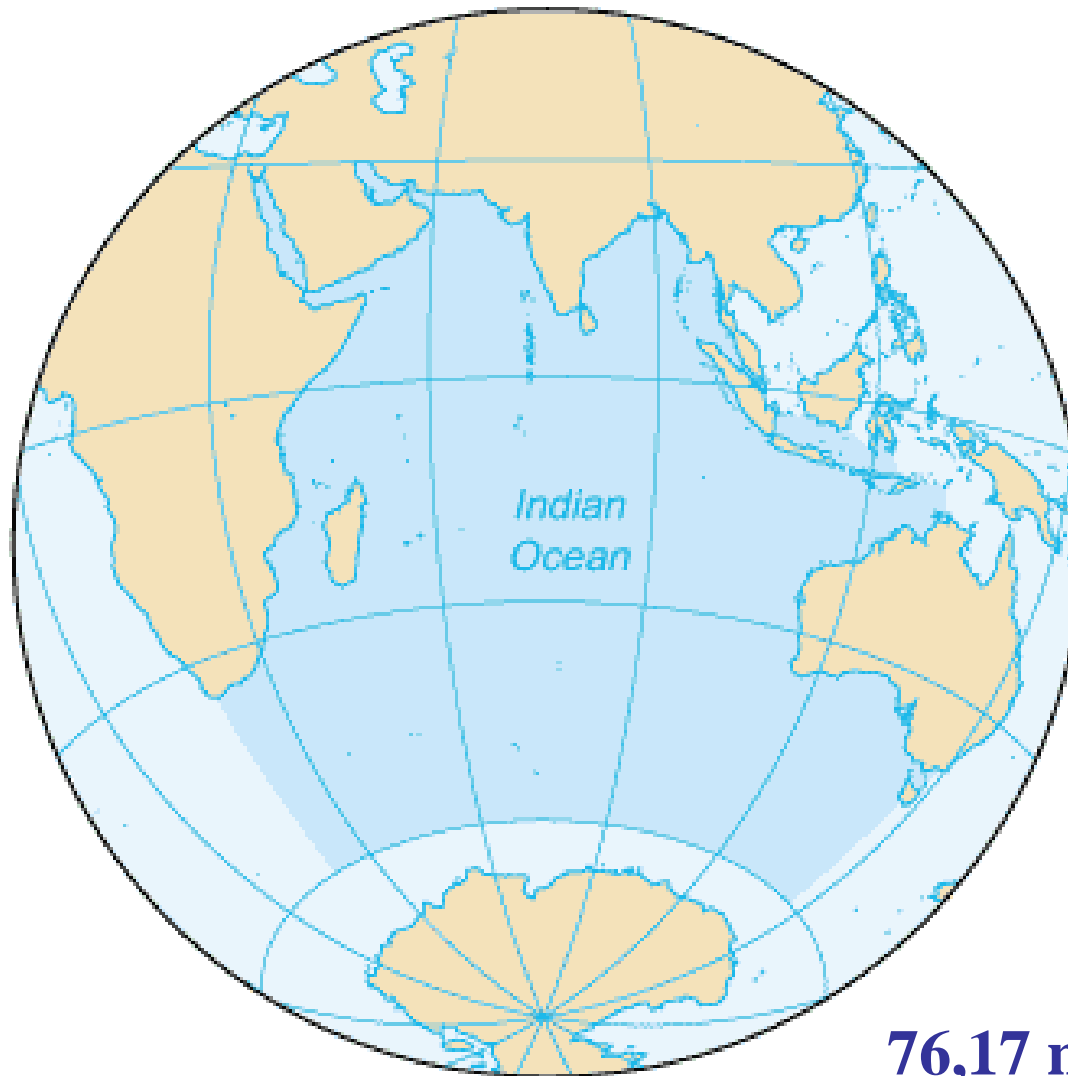
91,66 milyon km²

Sakit Okean

178,70 milyon km²

Hind Okeani

76,17 milyon km²

Şimal Buzlu Okean

14,70 milyon km²

Okean

Okean qida mənbəyidir, insan ondan həmişə asılı olub və olacaq.

Okean çox sərfəli nəqliyyat məkanıdır.

Okean mineral ehtiyatlar mənbəyidir: duz, fosfat gübrələri, dəmir, manqan və s.

Okean insanın istifadə etdiyi əksər elementlərlə zəngindir.

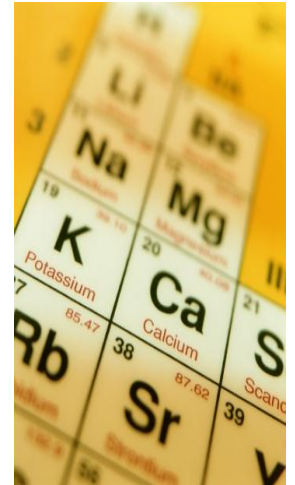
Okean

Okean Yer atmosferindən ildə 300 milyard ton karbon qazını sorub özündən həll edir və əvəzində atmosfərə canlılar üçün əvəzolunmaz 200 milyard ton oksigen qaytarır.

Kimyəvi elementlərin 82-si **Okean** sularının tərkibində bu və ya digər dərəcədə mövcuddur.

Okeanda 8 element daha çoxdur (*xlor, natrium, kalium, kükürd, kalsium, brom, bor və maqnezium*).

Okeanda olan elementlərin əksəriyyəti canlıların həyatında və bioloji fəaliyyətində əvəzsizdir.

Dünya Okeanının *resurs* *potensialı*

Okeandan alınan mineral xammal dəyərinin 90%-dən çoxunu neft və qaz verir.

Dünya Okeanında neftin geoloji ehtiyatları 280 milyard ton, təbii qaz ehtiyatları 140 trilyon m³-dur.

Okean dibi - rutil, dirxon, qalay, mis, dəmir, qızıl, nikel, mirvari və.s faydalı qazıntılarla zəngindir.

Okeanda - dalğaların gücü, qabarma və çökilmələrdən enerji alınır.

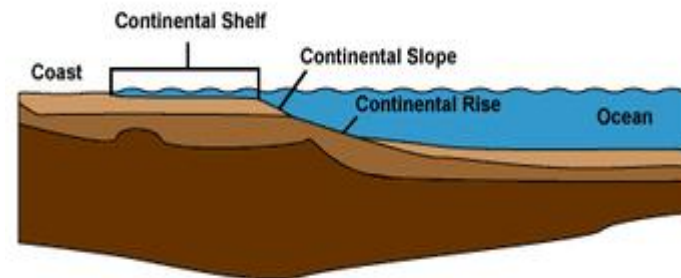
Okeanda - 10 mindən çox bitki, 160 minə qədər heyvanat aləmi (bunlardan 16 minə qədər balıq) mövcuddur.

Hazırda dünyada işlədilən heyvan mənşəli zülalların 12-15%-i

Okean və **dəniz** mənşəlidir.

Akvatoriya və Şelf

Akvatoriya (latınca - *aqua* - su, *territorium* - ərazi) - su səthinin yuxarı hissəsi

Şelf (ingiliscə - *shelf* - rəf) - materik sahilinin quru ilə birləşərək ümumi geoloji düzuluş yaradan hamar sualtı hissəsi.

Şelf sərhədləri - dəniz və okean sahilində su dibinin kəskin mailləşən hissəsinə qədər ərazi.

Şelf - 100-200 metr, bəzən 500-1000 metr uzunluqda olur.

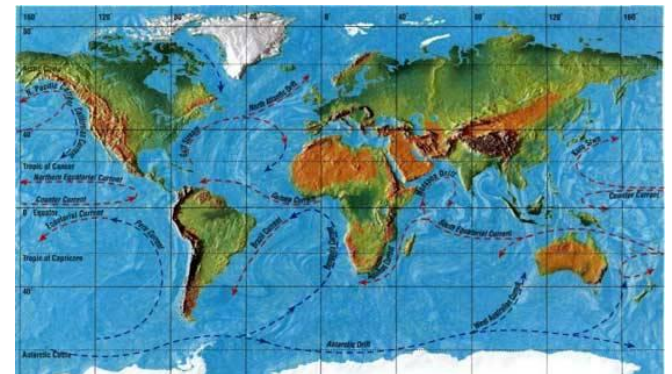
Şelfin - ümumi ərazisi 32 milyon km²-dir.

Okean cərəyanları

Atlantik **Okeanda** qərb hüdud
cərəyanlarından Qolfstrim, Braziliya

Sakit **Okeanda** - Kuro시오, Şərqi
Avstraliya.

Hind **Okeanında** - İynə burnu
və Somali sərhəd cərəyanlarıdır.

Antarktika sirkumpolyar

cərəyanı (ASC)

ASC Cənub yarım kürəsində eni 1000 km, uzunluğu 30000 km **Okean** axınıdır.

ASC dünya **Okeanının** ən nəhəng, ən güclü cərəyanıdır.

ASC həm də Atlantik, Hind və Sakit **Okeanlarının** su kütlələrini birləşdirib qarışdıran nəhəng kanaldır.

ASC Qolfstrimdən üç dəfə güclüdür.

ASC həm səth suları, həm də **Okeanın** dərin və dib sularını eyni vaxtda hərəkətə gətirir.

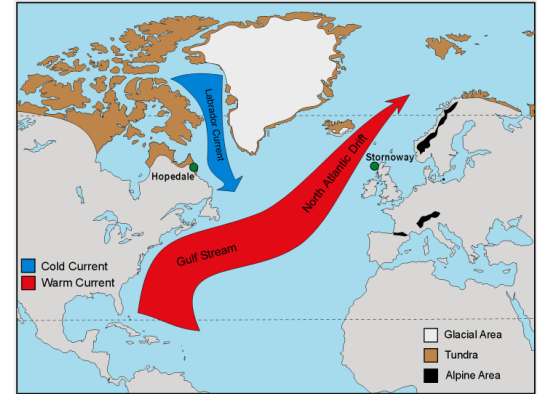

Qolfstrim

(ingiliscə - *gulf stream* - körfəzdən axın) Atlantik **Okeanda** isti dəniz axınıdır. Ekvatordan Şimal qütbünə tərəf saniyədə 48 mln. m³ həcmində su daşıyır.

Qolfstrim hər saniyədə 50 milyon kubmetr su daşıyır ki bu da bütün dünya çaylarının birlikdə suyundan 20 dəfə çoxdur.

Qolfstrim istilik gücü $1,4 \times 10^{15}$ vattdır ki bu da bir milyon AES gücünə malikdir.

Qolfstrim

Avropanın Atlantik sahillərini yumşaq iqlim gətirir, Onun hesabına Norveçin və Murmansk limanları donmurlar.

Dünya **Okeanından** istifadə edilməsi problemi

Dünya **Okeanından**

istifadənin qlobal problemləri:

- Nəqliyyat - gəmiçilik;
- Neft-qaz hasilatı;
- Balıqçılıq;
- Təbi resurslar;
- Dəniz ekologiyası;
- Hərbi və hüquqi.

BMT-nin dəniz hüququ konvensiyası

1982-ci ildə qəbul edilmiş, 1994-cü ildə qüvvəyə minmişdir.

Konvensiya **İZ-ləri** bir neçə kiçik zonaya ayırır

(1 dəniz mili -1,852 km):

- Daxili sahil suları** - başlanğıc xəttədən yaxın sahilə qədər;
- Territorial sular** - sahildən eni 12 dəniz mili (22,2 km);
- Bitişik zona** - territorial sular sərhədindən sonra - 12 millik zona.
- Əlahiddə iqtisadi zona** ölkə sərhəd xəttindən dənizin içinə doğru 200 millik - 370,4 km zona.
- Neytral sular** - İZ ərazisinə düşməyən su zonası.

BMT-nin dəniz hüququ konvensiyası

Territorial sulara sahib dövlətin suverenliyi yalnız «azad keçid» anlayışı ilə məhdudlaşdırır. Yəni hansısa boğaz ölkənin 12 millik iqtisadi zonasına daxil olsa da, həmin ölkələrin gəmilərinin həmin boğazdan keçməsinə qadağa qoya bilməz.

Bitişik zonanın sahibi bu sulara qaçaqmalçılıqla məşğul olan nəqliyyatı həbs edə bilər. Bu sulara balıq ovu üçün lisenziya vermək hüququ da ona məxsusdur.

Territorial sularla Bitişik zonanın bir yerdə eni 24 mildir. Bu, sahil xəttindən dənizə tərəf 44,4 km uzanan bir zonadır.

Neytral sular Dünya **Okean** akvatoriyasının təxminən 60%-ni təşkil edir.

Neytral sular bütün dünya ölkələrinin balıqçıları və dəniz nəqliyyatı üçün açıqdır.

Dəniz iqtisadi zona (İZ)

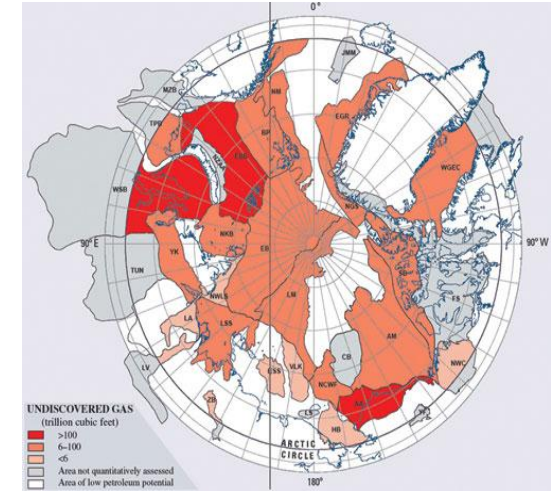
İZ-lər Dünya okeanı akvatoriyasının təxminən 40%-ni təşkil edərək ayrı-ayrı ölkələrin yurisdiksiyasında olan sulardır.

İZ-lərə mənsub dövlətin hüquqları :

- ❖ təbii resursları (canlı və cansız) dəniz dibi və yerin təkində kəşfiyyatı, işlənməsi və saxlanması;
- ❖ təbii adaların, qurğuların yaradılması və istifadəsi;
- ❖ dəniz elmi tədqiqatları;
- ❖ dəniz mühitinin qorunması və saxlanması.

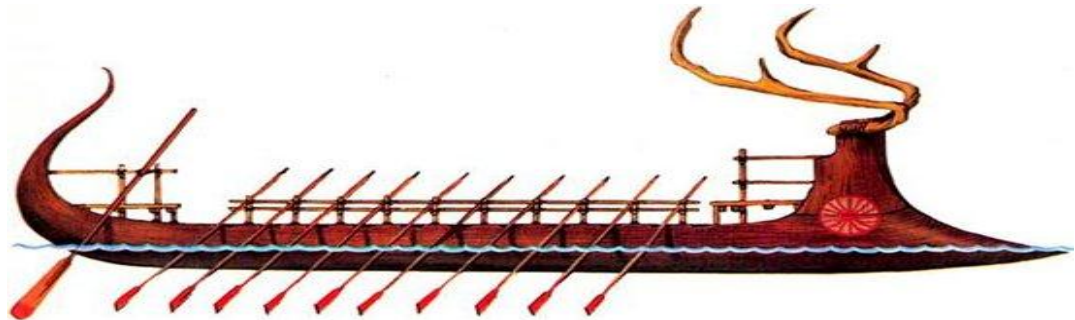
İZ-lərdən istifadədə digər dövlətlərin hüquqları:

- ❖ azad gəmi hərəkətləri və uçuşlar;
- ❖ dənizdən istifadənin beynəlxalq qaydalarına uyğun sualtı kabellər və boru xətlərinin çəkilişi.

Dünya Okeanının beynəlxalq hüquq rejimi

1. Okean akvatoriyalarının beynəlxalq-hüquqi rejimi;
2. Ticarət gəmiçiliyinin beynəlxalq-hüquqi rejimi;
3. Hərbi dənizçiliyin beynəlxalq-hüquqi rejimi;
4. Okeanın dibinin beynəlxalq-hüquqi rejimi;
5. Okeanın təkinin beynəlxalq-hüquqi rejimi;
6. Okean mühitinin beynəlxalq-hüquqi rejimi.

Dünya Okeanının beynəlxalq hüquq rejimini tənzimləyən ixtisaslaşmış beynəlxalq təşkilatlar

- ❖ **Beynəlxalq Dəniz Təşkilatı;**
- ❖ **UNESCO-nun Okeanoqrafiya Komissiyası;**
- ❖ **BMT Dəniz Hüququ Komitəsi;**
- ❖ **BMT-nin okean və dənizlərin dibindən dinc istifadə üzrə Komitəsi.**

Dünya **Okeanının** nəqliyyat sistemi

Dünya üzrə yüklərin yarısından çoxu **Okeanlar** və **dənizlərlə** daşınır.

Ölkələrin Hərbi və Mülki Dəniz Donanması (*dəniz aviasiyası*) **dəniz** nəqliyyatının başlıca elementidir.

Gəmiçilik dünya sənayesinin ən beynəlmilləşmiş sahəsi və ən təhlükəli fəaliyyət növlərindəndir.

Limanlar

Liman - dənizin, gölün və çayın sahilində yerləşən, dalğalardan təbii və süni formada müdafiə olunan, gəmilərin dayandığı, xidmət göstərildiyi, yükləmə-boşaltma əməliyyatları aparıldığı, xüsusi texniki qurğularla təmin edilmiş su-quru ərazisidir.

Limanlar dəniz, xidmətedici və çay limanlarına bölünür.

Dəniz limanları fərqləndirilir:

- ❖ mülki **limanlar**;
- ❖ hərbi **limanlar**;
- ❖ ixtisaslaşdırılmış **limanlar**.

Beynəlxalq Dəniz Təşkilatı (BDT)

BDT BMT-yə bağlı olan ixtisaslaşmış qurum olaraq 166 üzv dövlətdən və 3 ortaq üzv ölkədən - (Honkonq, Çin 1967), (Çin, Makao, 1990), (Farer Adaları, Danimarka, 2002) ibarətdir.

BDT-nin mərkəzi qərargahı Londonda yerləşir.

BDT-nin məqsədi. Gəmiçilik sektoruna təsir göstərən bütün texniki məsələlərlə bağlı olaraq, beynəlxalq ticarətlə məşğul olan ölkələrin qanunvericilik və icra fəaliyyəti baxımından hökumətləri arasında əməkdaşlığı təmin etmək, dənizdə təhlükəsizlik, naviqasiya intensivliyi ilə gəmilərdən törəyən dəniz çirklənməsinin qarşısının alınması və nəzarət məsələlərində ən yüksək səviyyədə icra standartlarının ümumi qəbulunu təşviq etmək və asanlaşdırmaqdan ibarətdir.

BDT-nin əsas fəaliyyət istiqamətləri

Beynəlxalq dənizlərdə naviqasiya təhlükəsizliyi baxımından zəruri texniki tədbirləri həyata keçirmək və bununla bağlı beynəlxalq normaların formalaşdırılmasını təşviq etmək;

Dəniz biznesinin səmərəli olmasını təmin etmək məqsədilə ən təsirli qaydaların qəbul edilməsini təşviq etmək;

Dənizlərin gəmilər tərəfindən çirkləndirilməsi əleyhinə ölkələr arasında əməkdaşlığı təmin etmək.

Əsas anlayışlar

Dünya okeanı;

Akvatoriya;

Şelf;

Dəniz iqtisadi zona.

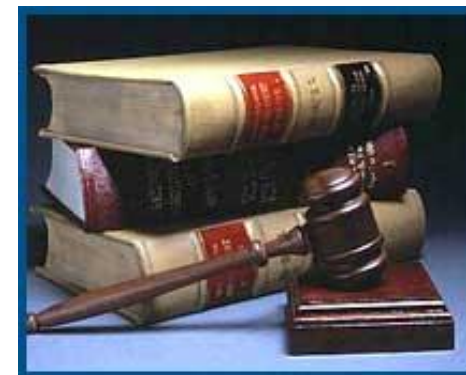
T T ə Ə k K r R a A r R

- ***Dünya Okeanından istifadə problemi;***
- ***Dünya Okeanının resurs potensialı;***
- ***Dünya Okeanının nəqliyyat sistemi;***
- ***Dünya Okeanının beynəlxalq hüquq rejimi.***
- ***BMT-nin dəniz hüququ konve***

Mövzunun ədəbiyyat siyahısı

1. Hacızadə E.M. *Sosiallaşan iqtisadiyyat*, Bakı: Elm, 2006. 509 s.
2. *Мировая экономика (под ред. Булатова)*. М.: Экономистъ, 2007. 860 с.
3. *Мировая экономика (под редакцией проф. Ю.А.Щербина)*. М.: ЮНИТИ-Д, 2004. 318 с.
4. Ломакин В.К. *Мировая экономика*. М.: ЮНИТИ, 2007. 410 с.
5. Хасбулатов, Р. И. *Мировая экономика и международные экономические отношения*. М.: Гардарики, 2006. 671 с.
6. Веснин В.Р., Цыпин И.С. *Мировая экономика*. М.: Проспект, 2009. 248 с.
7. Боброва В.В., Кальвина Ю.И. *Мировая экономика: Учебное пособие*. Оренбург: ГОУ ОГУ, 2004. 208 с.
8. Кудров В.М. *Мировая экономика*. М.: БЕК, 2004, 464 с.
9. *Социально-экономическая география зарубежного мира*, М.: Крон-Пресс, 1998, 592 с.

Son

TƏŞƏKKÜR EDİRİK!

Azərbaycan Dövlət İqtisad Universiteti

Bakı ş. İstiqlaliyyət 6, ADİU, III
mərtəbə,

Otaq No. 000

Tel: (+99412) 492 – 31 – 21

(+99412) 492 – 62 – 64

E-mail: elshan@mail.az

Veb sayt www.hajizadeh@narod.ru

